

Tandvården förr i Skellefteå

Artikeln skrev ursprungligen av Annika Hallinder för Lilla Skelleftebladet nummer 27 1997. Den är publicerad med tillstånd av Skellefteå Hembygdsförening och har bearbetats av undertecknad.

Stig Sandström

Tandvärk fick man fick stå ut med ...

Tandvården är en relativt modern företeelse. Fick man tandvärk förr var det bara att vara uppfinningsrik och tillgripa allehanda huskurer. Lyckades inte detta kunde måhända en klok gumma eller gubbe ge lindring i form av olika kurer, åderlåtning samt en stor portion magi.

Hade man dock provat alla möjliga metoder som snus, krut och glödgade spikar – så återstod nog bara ett besök hos smeden, som med hjälp av en tång eller en tandbult drog ut tanden.

Tandvärk ansågs nog som något man helt enkelt fick lov att stå ut med. Någon förebyggande tandvård förekom inte.

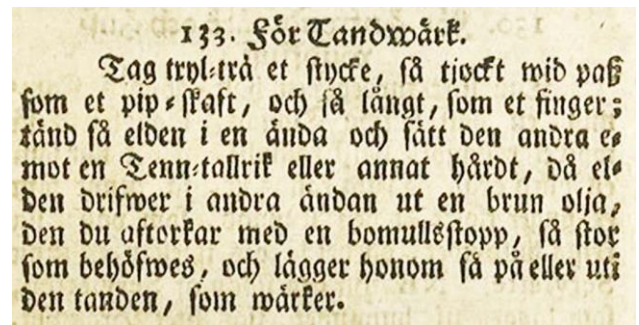
Huskurer

Boken ”Den sluga och Förståndiga Gubben, som lærer de oförfarna både i städerna och på landet at igenom hwar-jehanda Hus-Curer, hela och bota mångfaldiga sjukdomar, så wäl hos människor som fänad; Jemte mycket annat, som kan tjena till Förmon och Nyttä i åtskilliga Hushålls-Stycken” är en översättning från 1775 av en tysk bok. Den finns på <http://runeberg.org/sluga-gubbe/>.

Hur mycket man trodde på råden är osagt men där finns i alla fall 8 beskrivna kurer vid tandvärk. Här ett par exempel.

Du klyfwer en salt Strömming ändes beret och tager den halfwan, som ryggen icke sitter wid, hwilken lägges ändes tandköttet där wärken är, och det så, at innansidan af Strömmings skifwan kommer at ligga til tandköttet och hålles så i munnen, då en hop materia eller segt slem begynner rinna ur munnen; hwarlöre du ock bör så hålla hufwudet, at slemmen lätteligen får rinna.

Du håller Strömmingen i munnen så länge slemmet rinner. Om ej wärken skulle stunna härmed; så brukas en annan Strömming på lika sätt

Omvärdering av behovet av tandläkare

Skellefteborna förhöll sig liksom folk i allmänhet mycket tveksamma till såväl offentlig sjukvård som tandvård.

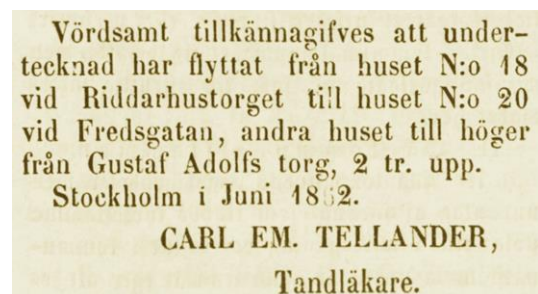
Man tvingades dock med tiden omvärdera såväl allmänpraktiserande läkare som tandläkare. Båda ansågs till en början synnerligen onödiga eftersom hemmadoctorn hemma i byn många gånger ansågs kunnigare – och framför allt mer tillgänglig och lättare att prata med än den riktige doctorn i stan.

I samband med att Skellefteå stad blev stad skapades annorlunda förutsättningar för såväl sjukvård som tandvård. Stadens första lasarett öppnades 1869.

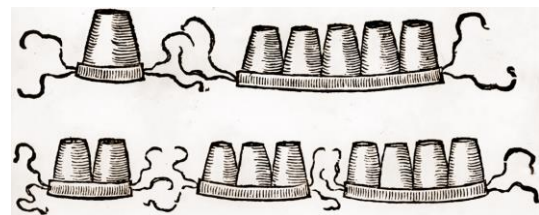
Tandläkarkonsten som disciplin är förhållandevis ung. De praktiserande tandläkarnas antal i Sverige utgjorde 1830 endast fyra. Antalet steg dock och 1918 hade man 553 i landet.

Det dröjde innan staden fick tandläkare

De första tandläkarna som man besökte var inte bosatta i Skellefteå.

1862-06-25 Stockholmstamläkare annonserar i Skellefteå (Skellefteå Nya Tidning)

Löständer från 1800-talet (Medicinhistoriska museet)

Tandläkare!

Undertecknad anländer till staden omkring den 12:te, och insätter alla sorters artificiella tänder på vulkaniserad Kautschuk, guld och piva. plomberar, rengör och konserverar skadade tänder, botar tandvärk, samt verkställer med största omsorg allt hvad till tändernas vård och skötsel hörer ..

E. Uppling.
Tandläkare.

1873-07-09 Många ambuleringande tandläkare besökte Skellefteå (Skellefteå Nya Tidning)

Slutet av 1800-talet. Tandläkarstol på mottagning i Stockholm med bl.a. handtrampade borrar

Man hade också tandläkare som praktiserade någon månad i Skellefteå. Sommaren 1889 fanns tandläkare Ödman här och 1891 K Grell från Stockholm.

Stadens första tandläkare.

I den nygrundade staden frodades en herrskapskultur och den ena balen avlöste den andra. I denna anda satte man självklart på förebyggande tandvård.

Att införskaffa den verkliga lyxartikeln – en tandborste – blev en självklarhet för en stadsbo. En annan statussymbol var artificiella tänder. Allt detta föraktades av landsortsborna och sågs som ytterligare en yttling av stadsbornas uttalade högfärd.

Mellan Morön och staden är hittad en tandborste som återfås hos

Adam Johansson i Morön.

1894-06-11 Det annonseras efter ägaren till en upphittad tandborste! De var dyrbara och kostade vanligtvis 50 öre (källa Skellefteå Nya Tidning)

Adolf Ocklind (1865-1935), son till rektor Carl Ocklind, växte upp i Skellefteå stad och såg troligen behovet av en tandläkare i sin hemstad. Han verkade ha bestämt sitt yrkesval tidigt.

Direkt efter studentexamen i Umeå 1886 sökte han sig till huvudstaden för tandläkarutbildning. Examen avlades den 4 juni 1892 i polikliniken för tandsjukdomar i Stockholm 1892. Han tog examen den 13 juni 1892 och började direkt målmedvetet utannonsera sina tjänster.

Tandläkaren
Adolf Ocklind
träffas hvardagar kl. 11 f. m. — 1/2 e. m.
och 5—6 e. m.
Bostad: Sergeant Krantz gård vid Storgatan.

1892-06-13 Annonser nio dagar efter examen (Skellefteå Nya Tidning)

Ocklind blev sedan en av tidningens flitigare annonsörer. Allmänhetens okunnighet om tandläkaryrket medförde troligen, att Ocklind tvingades att förtydliga vilka typer av ingrepp en tandläkare gjorde.

Tandläkaren
Adolf Ocklind
insätter artificiella tänder (löständer), verkställer tandregleringar och blombering med guld, amalgam och cement samt behandlar tändernas sjukdomar.
Träffas säkrast kl. 11 f. m. — 1/2 e. m.
samt 5—6 e. m.
Bostad: Sergeant Krantz' gård vid Storgatan.

1892-07-07 I åtskilliga annonser så förtydligade Ocklind vilka ingrepp han gjorde (Skellefteå Nya Tidning)

Adolf Ocklinds första mottagning var i den Krantzska gården på Storgatan i Skellefteå. När Ocklind återkom till staden i början av januari 1893 inrättade han sin mottagning i faderns bostad på Västra Trädgårdsgatan 3, med ingång från Trädgårdsgränden.

Ocklind hade dock inte mottagning så ofta i Skellefteå. Vistelsen varade mestadels ett par veckor i taget. Större delen av året var han på resande fot – därav det flitiga annonserandet.

Han inrättade sin lilla ambulerande mottagning i bl.a. Byske, Burträsk, Nysätra, Jörn, Norsjö, Arvidsjaur, Lycksele och framför allt i Piteå. Pitebygden saknade egen tandläkare, därav dessa ständiga besök i vår norra grannstad.

I "Ursviken förr och nu" kan man läsa att den evigt ambulerande Ocklind även inrättade en praktik på Öhn i Ursviken vid seklets början.

*Ca 1915 Adolf Ocklind.
(Carl Franke/Skellefteå
museum, färglagd)*

Konkurrensen hårdnar

Man skulle kunna tro att efterfrågan på tandvård inte var så stor i den lilla staden Skellefteå. Särskilt då allmänheten i grunden hade en misstänksam inställning till denna vårdform.

Det verkar dock, som om tandläkare Ocklinds flitiga annonserande och ambulerande gav resultat. Patientskaran ökade.

Ocklind fick dessutom finna sig i att flera tandläkare började turnera runt i skelleftebygden. Nämnas kan Sixten Ödmann, Per Öhrner, Hugo Wajn, Forssell samt Axel Cederlöw.

Den sistnämnde inrättade sig i C Carlssons gård i staden i november 1897 och från och med detta år kunde staden Skellefteå ståta med två i staden permanent boende tandläkare.

1923 Interiör från tandläkare Granboms bostad och praktik (Sundborg&Lindbeg/Skellefteå museum, färglagd)

Ett tandläkarbesök

Många läsare känner säkert olust inför dagens tandläkarbesök trots att den moderna utrustningen är ytterst avancerad. Hur kunde det då se ut i Adolf Ocklinds mottagning?

Med tanke på att tandläkaryrket under 1800-talet var av ambulerande art var nog inte utrustningen allt för omfångsrik. Den skulle vara lätt att packa upp och ner, lätt att transportera i hästskjutsar samt lätt att installera i gästgivargårdar eller hemma hos privatpersoner. Troligen lånade tandläkaren en stol och ett bord. Själva utrustningen bar han säkert med sig i en väska eller i en koffert.

Vilka tjänster kunde man förvänta sig av tandläkaren? Adolf Ocklind satte in artificiella tänder med eller utan gom. Tänderna tillverkades troligen av porslin. De var mycket populära på denna tid och tandläkare brukade stolt framhäva att "porslinständer räcker inte bara bärarens liv ut – de kan också gå i arv!"

Ocklind verkställde även tandregleringar och obturatorer. Det sistnämnda var fyllning av gummi eller metall som insattes och täppte till abnorma hål i känen eller gommen.

Ocklind gjorde vidare plomberingar med guld, amalgam och cement. Dessutom brukade han annonsera om s.k. mosaikfyllningar.

Han behandlade tandköttets och tändernas sjukdomar samt utförde tandutdragningar. Smärtfri behandling utlovades. Troligen nyttjades både lustgas och eternarkos.

Det är svårt att utröna huruvida ett dåtida tandläkarbesök var dyrt eller ej. Ocklinds pris för löständer år 1896 och 1897 var 2 à 3 kr per styck. Tandläkare Forssell meddelade dessutom i en annons samma år, att mindre bemedlade kunde erhålla löständer billigare.

När konkurrensen hårdnade på 1890-talets slut informerades tandläkarna i annonserna, att hos dem kunde man få den lägsta taxan.

När han inte var ute på resande fot hade Ocklind sin mottagning, i bostaden varje dag i regel från kl. 10 till 14. Patienterna kunde då söka sig dit för att beställa tid eller om inga andra patienter fanns på plats få träffa tandläkaren direkt.

Stadens förste tandläkare Adolf Ocklind var verksam fram till 1920-talets mitt och han avled 1935. Sonen Bengt valde även tandläkaryrket liksom sonhustrun Tyra. Namnet Ocklind kommer därför ständigt att förknippas med tandvården i Skellefteå

TANDLÄKARE.

Infört genom Västerbottens
läns tandläkareförening.

Skellefteå:

Bengt Ocklind,
Stationsg. 19. Tel. 68.

Tyra Ocklind,
Stationsg. 19. Tel. 68.

Erik Wedenberg,
Stationsg. 13 A. Tel. 741; 1141.

Märta Wedenberg,
Stationsg. 13 A. Tel. 741; 1141.

Göte Öquist,
Torget 6. Tel. 770.

Gottfrid Örnkloo,
Stationsg. 11. Tel. 225.

Boliden:

Bengt Waldenström.
Mottagning efter överens-
kommelse pr tel. 110.

Bureå:

Th. Molander.
Mottagning efter överens-
kommelse pr tel. 103.

Burträsk:

Gösta Wahlin.
Mottagning alla dagar efter
överenskommelse pr tel. 42.

Byske:

Hilding Åberg.
Mottagning dagligen utom
tisdag och torsdag kl. 10—2
och 5—6. Tel. 102.

Jörn:

Bengt Waldenström.
Mottagning tisdag och fre-
dag 11—1. Tel. 85.

Kåge:

Hilding Åberg.
Mottagning tisdag och tors-
dag 10—3. Tel. 87.

Skelleftehamn:

Gösta Backman.
Mottagning 10—12 och 5—6.
Lördagar endast 10—12.
Tel. 177.

Annons i Skelleftebladet den 9 april 1938

Folktandvården

Den tandvård som drivs i offentlig regi av landets regioner kallas Folktandvården. Barn och ungdomar erbjuds genom regionernas försorg kostnadsfri tandvård till och med det år de fyller 23 inom folktandvården eller hos privata tandläkare, därefter bekostas vården av patienterna själva, upp till högkostnadsskydd.

Folktandvården bildades 1938. Inledningsvis omfattade Folktandvården bara barntandvård, men har under åren byggts ut till såväl vuxen- som specialisttandvård.

I Skellefteå startade folktandvården på Seminariegatan 1950-03-22.

Klinikchef var tandläkare Arne Wiberg. Till att börja med arbetade där också tandläkarna hustrun Eva Hörnell-Wiberg, fröken Ingrid Hedman och Per-Olof

Knutsson. Tanken var att kliniken skulle byggas ut till sex tandläkare. Dessutom arbetade där fem tandsköterskor och två tandtekniker.

Kliniken var försedd med modernaste utrustning och tandläkarna har gått igenom samma utbildning som privata tandläkare.

Eftersom dessa tandläkare var anställda av landstinget och därför var taxorna lägre än hos övriga tandläkare. På den här kliniken kommer endast personer kyrkskrivna inom Skellefteå stad samt en viss del av socknen att behandlas.

Med tiden är det meningen att landstinget skall bygga flera liknande tandkliniker och var och en av dessa har då sitt område att bevaka. Bureå fick ex. sin första folktandvårdsklinik ca 1956.

Så snart arbetet nu kommer i gång kommer skolbarnen att få sina tänder översedda. Det stora barnantalet gör emellertid att man inte kan ta emot alla. Barn i åldern från sex år och därefter i de närmaste åren uppåt kommer att behandlas först.

Detta gäller alltså endast den vanliga tandvården. Rena katastroffall, tandvärk och dyl. tog man givetvis i möjligaste mån hand om omedelbart oberoende av ålder och bostad.

I och med att folktandvården kom igång så skedde en del förändringar i skoltandvården. Skellefteå stads folkskolor hade ditintills drivit en klinik i egen regi. Nu stängdes den och skoltandläkaren fröken Ingrid Hedman flyttade till folktandvården där staden hade tillgång till skoltandvård för 1200 barn.

Den gamla kliniken för skoltandvård kvarstod i beredskap. I Skelleftehamn sköttes skoltandvården som tidigare av tandläkare Perslow.

Landskommunen hade hoppats att få avveckla sin skoltandvård men det fick anstå några år. Som tidigare åkte läkarna ut till skolorna och undersökte barnen och vid behov remitterade dem till staden för vård.

Stig Sandström, stigsand49@gmail.com